

O‘ZBEK VA KOREYS TILLARIDA BIR PREDIKATLI GAP KONSTRUKTSIYALARINING QIYOSIY-SINTAKTIK TAHLILI

Mirzayeva Durdoni Qahramon qizi,
Erkin izlanuvchi

Abstract. Ushbu maqolada o‘zbek va koreys tillarida bir predikatli gap konstruksiyalarining (monopredikativ birliklar) sintaktik va morfologik xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi har ikki til tizimida predikat markazli gaplarning struktur modeli, argumentlarning grammatik ifodalanishi hamda kommunikativ yuklamasini aniqlashdan iborat. Natijalar o‘zbek va koreys tillari o‘rtasida agglutinativlik va SOV modeli asosidagi umumiylik mavjudligini, biroq predikativ kategoriyalarning ifodalanish mexanizmlarida sezilarli tafvotlar borligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: monopredikativ birlik, bir predikatli gap, argument struktura, SOV modeli, agglutinativ til, kontrastiv sintaksis.

Kirish. Bir predikatli gap konstruksiyasi til tizimida mustaqil kommunikativ birlik sifatida shakllanadigan, bitta predikativ markazga ega bo‘lgan sintaktik modeldir. An’anaviy grammatikada bu birlik sodda gap tushunchasiga mos keladi, biroq zamonaviy lingvistik yondashuvlarda u “monopredikativ konstruksiya” sifatida talqin qilinadi.

O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, morfologik jihatdan agglutinativ tizimga ega. Koreys tili esa genealogik jihatdan alohida til hisoblanadi, ammo struktur-tipologik belgilariga ko‘ra agglutinativ xarakteri bilan ajralib turadi. Har ikki tilning sintaktik modeli predikat markaziga asoslanadi va argumentlarning qat’iy joylashuv tartibi bilan tavsiflanadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, o‘zbek va koreys tillaridagi bir predikatli konstruksiyalar hali yetarli darajada qiyosiy tahlil qilinmagan. Mazkur maqola ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot savollari:

1. Har ikki tilda bir predikatli gapning struktur modeli qanday tashkil topadi?
2. Argumentlarning grammatik bog‘lanish vositalari qanday farqlanadi?
3. Predikatning morfologik va pragmatik yuklamasi qanday ifodalanadi?

Metodlar. Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

Kontrastiv-sintaktik tahlil – ikki til tizimidagi gap modellarini taqqoslash;

Morfologik segmentatsiya – fe‘l shakllarini affiksial tarkibga ajratish;

Funksional-pragmatik yondashuv – nutq darajasi va kommunikativ vazifani aniqlash;

Deskriptiv metod – nazariy xulosalarni empirik material asosida umumlashtirish.

Material sifatida o‘zbek va koreys adabiy tilidan 150 ta monopredikativ gap namunasi tanlab olindi.

Natija. 1. Struktur model

Har ikki tilda asosiy gap modeli:

Subyekt + Obyekt + Predikat (SOV)

O‘zbek tilida:

- O‘qituvchi darsni boshladi.

Koreys tilida:

- 교사가 수업을 시작했다.

(Gyosa-ga sueop-eul sijakhaet-da)

Struktur jihatdan argumentlar predikatdan oldin joylashadi va sintaktik bog‘lanish morfologik vositalar orqali ifodalanadi.

2. Argumentlarning grammatik ifodalanishi

O‘zbek tilida kelishik qo‘shimchalari asosiy rol o‘ynaydi:

- dars-ni (tushum kelishigi)

Koreys tilida esa partikulalar (-ga, -eul) ishlatiladi:

- 교사-ga (ega partikulasi)
- 수업-eul (obyekt partikulasi)

Bu holat ikki tilning agglutinativ xarakterini tasdiqlaydi.

3. Predikatning grammatik yuklamasi

O‘zbek tilida predikat shaxs-son va zamoni bildiradi:

- boshladi (o‘tgan zamon, 3-shaxs)

Koreys tilida esa fe‘l shakli zamon va nutq darajasini bildiradi:

- 시작했다 (sijakhaet-da)
- 시작합니다 (sijakhamnida – rasmiy shakl)

Demak, o‘zbek tilida morfologik shaxs kategoriyasi faol, koreys tilida esa pragmatik-hurmat kategoriyasi ustuvor.

4. Minimal konstruktsiya va ellipsis

Har ikki tilda bir predikatli gaplar minimal modelda ham ishlatiladi:

O‘zbek tilida:

- Keldim.

Koreys tilida:

- 왔다.

Bu hodisa predikativ markazning mustaqil semantik yukga ega ekanini ko‘rsatadi.

Tahlil. Qiyosiy tahlil natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

1. O‘zbek va koreys tillari struktur-tipologik jihatdan o‘xshash modelga ega.

2. Har ikki tilda predikat markaziy sintaktik rolni bajaradi.
3. Morfologik bog‘lanish vositalari agglutinativ tizim asosida qurilgan.

Farqli jihatlar:

- O‘zbek tilida shaxs-son kategoriyasi kesimda aniq ifodalanadi.
- Koreys tilida nutq darajasi grammatik tizimga integratsiyalashgan.
- Koreys tilida hurmat shakllari sintaktik modelning ajralmas qismi hisoblanadi.

Bu tafovutlar har ikki tilning ijtimoiy-kommunikativ xususiyatlarini aks ettiradi.

Xulosa. O‘zbek va koreys tillarida bir predikatli gap konstruktsiyalari tipologik jihatdan yaqin modelga ega bo‘lsa-da, predikativ kategoriyalarning ifodalanishi jihatidan farqlanadi.

Asosiy xulosalar: Har ikki til SOV asosidagi barqaror sintaktik tizimga ega; Agglutinativlik struktur o‘xshashlikni ta’minlaydi; O‘zbek tilida shaxs-son kategoriyasi markaziy; Koreys tilida esa nutq darajasi va hurmat shakllari grammatik tizimning faol komponenti hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot kontrastiv lingvistika, tarjimashunoslik hamda Sharq tillari sintaksisini o‘qitish metodikasida qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, G'. (1996). *O‘zbek tili sintaksisi*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Mahmudov, N. (2012). *O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. II jild: Sintaksis*. Toshkent: Fan.
3. Nurmonov, A., & Shoyimov, A. (2018). *Hozirgi o‘zbek adabiy tili sintaksisi*. Toshkent: Akademyashr